

Вивчення семантико-синтаксичної ролі головних членів, яке актуальне і нині, потребує подальшого розроблення. У рамках отриманих результатів можна намітити перспективу подальшого студювання в цьому напрямку: актуаль-

ним і надалі є вивчення способів вираження присудків в українській мові, дослідження особливостей синтаксичної ролі дієслова в сучасній українській мові та вивчення присудків-вигуків у ЗЗСО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис : підручник. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
2. Ивлиева И.В. Семантика «лакунных модификаций» (на материале глаголов звучания). *Интерактивная наука*. 2016. № 4(26). Библиогр.: 5 названий. DOI: 11021661/r-80641.
3. Сучасна українська літературна мова / за ред. І.К. Білодіда. Морфологія. Київ : Наукова думка, 1969. 582 с.
4. Сучасна українська літературна мова / за ред. І. К. Білодіда. Синтаксис. Київ : Наукова думка, 1969. 582 с.
5. Хорунжий Ю.М. Коли промовляють фальконети: повісті: іст. триптих. Київ : Молодь, 1988. 184 с.
6. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 406 с.

УДК 378.147.34: 811.161.2:616-051

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2020.13-1.25>

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «УКРАЇНСЬКА МОВА (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ)»

APPLICATION OF THE TECHNOLOGY FOR THE DEVELOPMENT OF CRITICAL THINKING OF STUDENTS IN THE PROCESS OF STUDY OF DISCIPLINE «UKRAINIAN LANGUAGE FOR PROFESSIONAL COMMUNICATION»

Юрчак Г.М.,

orcid.org/0000-0002-2740-9012

кандидат філологічних наук,

викладач кафедри мовознавства

Івано-Франківського національного медичного університету

У статті досліджено використання технології розвитку критичного мислення студентів на заняттях із дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)». Проаналізовано останні наукові дослідження у сфері стратегій розвитку критичного мислення. Подано дефініцію поняття «критичне мислення», визначено його основні принципи та характерні особливості, проаналізовано методи реалізації. Зазначено, що основними ознаками розвиненого критичного мислення є вміння робити логічні висновки, ухвалювати обґрунтовані рішення, давати оцінку отриманій інформації. У дослідженні розкрито вагомість використання технології критичного мислення, акцентується на застосуванні ефективних інноваційних технік, які ведуть до спрямованих колективних пошуків рішень, до співпраці викладача зі студентами. У статті проаналізовано три стадії розвитку критичного мислення: «виклик», «осмислення», «рефлексія (консолідація)». Зазначено, що перша стадія полягає в актуалізації наявних знань студентів, зацікавленості темою, постановці завдань. Мета викладача – збагнути початкові знання студентів, які стануть фундаментом освоєння нових умінь та навичок, мотивувати до навчальної діяльності, допомогти усвідомити значущість теми заняття. Друга стадія полягає у сприйнятті та осмисленні нового навчального матеріалу, складанні плану, таблиць, тез, роботі в парах, дискутуванні тощо. Третя стадія базується на узагальненні основних ідей, умінні аналізувати власну навчальну діяльність.

У статті доведено, що розвиток критичного мислення є багатоаспектним системним процесом навчання, який дозволяє студентам сформувати власний стиль мислення. Критичне мислення виявляється у здатності людини бути стійкою до впливу чужих думок, формувати особисту незалежну думку, об'єктивно оцінювати та ввічливо відстоювати власну позицію.

Ключові слова: критичне мислення, «виклик», «осмислення», «рефлексія», проблемні питання, дискусія.

The article examines implementation of technology for development of the critical thinking of students during the study of "Ukrainian language (professional aspect)".

The author analyses the latest scientific research in the sphere of development of critical thinking strategies. The author defines the term «critical thinking», the basic principles and characteristics of critical thinking, the methods of its realization. The accent is made on the fact that critical thinking is determined by the ability to make logical conclusions, informed deci-

sions, evaluation of the information received. The study reveals the importance of the use of critical thinking technology, emphasizes the use of effective innovative techniques that lead to directed collective search for solutions and cooperation of the teacher with students. The article analyzes three stages of critical thinking development: "challenge", "understanding", "reflection (consolidation)". The first stage consists of actualization of the existing knowledge of students, their interest in the topic, goals setting. The goal of the teacher is to understand the basic knowledge of students, which will be the foundation for the development of new skills, motivate students to learn, help them to understand the importance of the topic. The second stage consists of the perception and understanding of the new learning material, development of plan, tables, theses; work in pairs, discussions, etc. The third stage is based on the generalization of the basic ideas, the ability to analyze their own learning activities.

The article proves that the development of critical thinking is a multidimensional systemic process of learning that allows students to form their own style of thinking. Critical thinking is demonstrated through a person's ability to be resistant to influence the other's thoughts, to form his/her own independent opinion, to evaluate objectively and politely defend his/her own position.

Key words: critical thinking, "challenge", "understanding", "reflection", problematic issues, discussion.

Постановка проблеми. «Недостатньо просто мати добрий розум, головне – це добре його докласти» [1, с. 37]. Минуло багато сторіч, однак вислів відомого французького мислителя Рене Декарта є актуальним і досі. Звісно, мислення – психологічний процес, який супроводжує всі розумові процеси людини. Відтак людина в сучасному світі повинна бути достатньо поінформованою, вміти аналізувати інформацію і критично мислити, вчитися працювати самостійно та самовдосконалюватися. Швидкий розвиток сучасних технологій вимагає від учнів чи студентів не тільки засвоєння певних знань, умінь чи навичок, але й навчання формулювати власну думку стосовно вивченого, дискутування, вміння висловлюватися доказово, упевнено. Власне тому проблема формування критичного мислення у студентів є актуальною.

Мета статті – дослідити застосування сучасної технології розвитку критичного мислення студентів під час вивчення дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розвиток теорії критичного мислення пов'язують із іменем американського філософа Джона Дьюї (1859–1952), якого називають «батьком сучасної традиції критичного мислення» [3, с. 90]. Проблему критичного мислення досліджували А. Болотов, Д. Брунер, Д. Клустер, М. Ліпман, П. Пінтріч, Д. Стіл, С. Уолтер, А. Фачоне та ін. Серед вітчизняних вчених варто відзначити праці Д. Вількєєва, О. Пометун, С. Терно, О. Тягло та ін.

Виклад основного матеріалу. Процес мислення – опосередковане й узагальнене відображення людиною предметів чи явищ дійсності в їх безпосередніх зв'язках і відношеннях; це складний психологічний процес. За характером виконання завдань дослідники виокремлюють два види мислення: творче і критичне. Творче мислення характеризується відкриттям чогось нового, створенням нових ідей, а критичне – перевіркою запропонованих рішень, виявленням недоліків тощо.

Критичне мислення, як стверджує український дослідник С. Терно, – це «наукове мислення, суть якого полягає в ухваленні ретельно обміркованих та зважених рішень стосовно довіри до будь-якого твердження: чи мусимо ми його сприйняти, чи відкинути або відкласти, а також ступінь упевненості, з яким ми це робимо» [4, с. 6]. До основних рис критичного мислення науковець відносить такі вміння: робити логічні умовиводи, ухвалювати обґрунтовані рішення, давати оцінку отриманій інформації, спрямовуватися на результат тощо.

О. Пометун переконана, що критичне мислення є запорукою успіху в ХХІ столітті, вона трактує його як «окремий тип мислення, який характеризується активністю, цілеспрямованістю, самостійністю, дисциплінованістю та рефлексивністю та передбачає розвиток у процесі навчання здатності людини: визначати проблеми, аналізувати, синтезувати, оцінювати інформацію з будь-яких джерел, висувати альтернативи й оцінювати їх, обирати спосіб розв'язання проблеми чи власну позицію щодо неї й обґрунтовувати свої погляди, робити свідомий вибір і діяти» [3, с. 94]. Критичне мислення слід тренувати, оскільки набуті вміння та навички можуть із часом «вироджуватися» та зникати. Ключовим аспектом розвитку критичного мислення, як стверджує дослідниця, є розв'язування реальних проблем, адже демонстрація лише штучних умінь чи навичок не може призвести до бажаного результату [3].

Науковець С. Терно, розглядаючи проблему формування критичного мислення школярів, представив власну методику, суть якої полягала у впровадженні «проблемних задач» у навчально-виховний процес. Завданням учня є сприйняти та осмислити навчальний матеріал, сформулювати вміння вчитися самостійно. Дослідник стверджує, що «метакогнітивні» процеси репрезентують «способи набуття думок, а не самі думки» [4, с. 208]. До таких способів С. Терно відносить: резюмування (узагальнення, виокремлення ключових ідей); уточнення (конкретизація, підтвер-

дження думки конкретними прикладами чи ілюстраціями); схематизацію (схема структурування інформації, де зменшуються розбіжності, а риси схожості висуваються на передній план) та організацію (надання матеріалу відповідної побудови) [4, с. 208].

Науковець П. Пінтріч стверджує, що метакогнітивні знання включають знання про пізнання взагалі, його усвідомлення та знання про власне пізнання. Ключовим завданням викладача, як переконаний дослідник, є допомогти учням чи студентам стати більш обізнаними та відповідальними за власне пізнання та мислення. Важливо, щоб метакогнітивні знання були «вбудовані» у звичайні заняття, орієнтовані на зміст навчання в різних предметних областях [6, с. 224]. Загальні стратегії мислення та вирішення проблем безперечно можна викладати на заняттях з «Української мови (за професійним спрямуванням)». Одним із найважливіших аспектів здобування метакогнітивних знань є чітке акцентування на них. Наприклад, викладач під час заняття відзначає випадки, де з'являються метакогнітивні знання, він намагається у групі поєднати різні стратегії (П. Пінтріч називає їх «етикетками») з іншими знаннями, які вони вже можуть мати. У результаті виникає дискусія, яка допомагає студентам сформулювати власні метакогнітивні знання, особисту стратегію навчання та мислення. Безумовно, завдяки аналізу різноманітних стратегій, їх порівнянню та оцінці студенти здатні приймати власні судження про їхню корисність чи необхідність або, навпаки, їхню помилковість чи недосконалість. Таким чином, дискусія допомагає зробити навчання та пізнання більш прозорим та ефективним, оскільки процес набуття знань відбувається шляхом їх розуміння та самоусвідомлення, а не штучним нав'язуванням ідей та понять.

Науковці виділяють три стадії розвитку критичного мислення: «виклик», «осмислення», «рефлексія». Перша стадія полягає в актуалізації наявних знань студентів, зацікавленні темою, озвученні мети та постановці завдань. Викладач використовує різноманітні методи та форми навчання, такі як: асоціювання, розминка, мозковий штурм, розгадування кросвордів чи ребусів, «Вірю – не вірю», «Дерево передбачень», висування цікавих версій стосовно теми заняття. Мета викладача – збагнути початкові знання студентів із певної теми, які стануть опорними для засвоєння нових умінь та навичок, змотивувати студентів до навчальної діяльності, спонукати до активної праці на занятті, допомагати студен-

там усвідомити значущість того, про що буде йти мова на занятті.

Наприклад, доцільно використовувати метод «Галерея», суть якого полягає в тому, що викладач демонструє фото чи малюнки (до прикладу, відомих ораторів), а студенти повинні зрозуміти, хто чи що на них зображено, чому саме ці зображення їм показують, що саме вони знають та що хотіли б дізнатися про ці картини тощо. Після того як буде озвучена тема заняття, студентам можна запропонувати допомогти визначити його цілі, обговорити план роботи, з'ясувати те, що необхідно знати і вміти для засвоєння конкретної теми.

Друга стадія – «осмислення» – робота з новою інформацією, формування умінь працювати самостійно, вироблення навичок пошукової роботи. Ця стадія полягає у сприйнятті та осмисленні нового матеріалу, складанні плану, таблиць, тез, що дозволять простежити власні міркування, в намаганні ставити проблемні питання, давати відповіді, робити висновки тощо. Викладач може використовувати різні методи та прийоми навчання: «читання з маркуванням», визначення опорних слів, логічний ланцюжок, перехресна дискусія, використання почергових запитань, «мозаїка проблем» тощо.

Особливо пізнавальним та результативним буде використання на занятті уривків наукових статей, відеофільмів, аудіозаписів, малюнків тощо. Зокрема, вивчаючи тему «Етикет ділового спілкування» на занятті з «Української мови (за професійним спрямуванням)», можна переглянути фрагменти кількох невеликих відео. Студенти повинні проаналізувати їх, висловитися про те, що, на їхню думку, було порушенням етикетних правил, а що – нормою, особливу увагу звернути на невербальні засоби спілкування, «розшифрувати» поведінку промовців. Ефективним також буде прослуховування аудіозапису ділової та дружньої телефонної розмови, де відсутній візуальний контакт між співрозмовниками, після чого студенти повинні визначити особливості етикетних правил кожної, встановити подібності та відмінності. Досить цікавим є застосування гри «Захоплення ініціативи». Учасникам пропонується розіграти діалог чи монолог, де один намагатиметься ввічливо «перевести» увагу з однієї теми на іншу. Це повинно бути водночас толерантно, але й наполегливо.

Зокрема, вивчаючи тему «Публічний виступ», студентам можна запропонувати переглянути відеовиступ одного з політиків-ораторів із метою аналізу його за пропонованою схемою: 1) місце і час спілкування; 2) можливі обставини виступу

чи його причини; 3) обрана форма спілкування; 4) мета та завдання спілкування; 5) структура виступу (вступ, основна частина, висновок); 6) засоби мовленнєвого етикету; 7) типи помилок; 8) аналіз досягнення цілі.

Також для вдосконалення вміння замислюватися над проблемою, ставити перед собою проблемні питання та намагатися знайти переконливі аргументи викладач може запропонувати студентам виконати завдання, яке полягає в тому, що необхідно обґрунтувати, підтвердити або заперечити пропоновану думку, наприклад: «Чи може евтаназія мати моральне обґрунтування? Чи можлива, на вашу думку, легалізація евтаназії в Україні?», «Подвійне громадянство: загроза, реальність чи вимушена необхідність?», «Чи можливо вважати себе українцем без знання української мови?» тощо. Також студентам рекомендується заздалегідь підготувати, а на занятті виголосити 3-хвилинну промову на будь-яку актуальну тему або ж дати пораду недосвідченому промовцеві «Як готуватися до виступу з публічною доповіддю» тощо.

Студентам можна запропонувати організувати дебати, які розглядають як «ефективну можливість для розвитку критичного мислення, формування мовленнєвої компетентності студентів» [5, с. 170]. Дослідники А. Фрілі та Д. Штейнберг переконані в тому, що дебати є ефективними вправами, які допомагають формувати критичне мислення [7, с. 4]. «Вони передбачають розгляд із різних точок зору однієї проблеми та вироблення суджень, прийняття рішень чи переконання інших у правильності власних думок» [5, с. 170]. Дебати можна організувати, поділивши групу на дві частини (наприклад, хлопці та дівчата). Кожна група отримує завдання і має 3-4 хвилини, щоб підготувати ключові тези доповіді. Пропонуємо теми: «Гендерний аспект промови оратора, жіночий та чоловічий стиль сприймання інформації», «Батьківський контроль: за чи проти», «Чи в сучасному університеті повинно бути вільне відвідування занять. Як це вплинуло б на успішність?» тощо. Критичне мислення ефективно формується за допомогою дискусій. Завдання викладача – поставити «питання високого рівня», де він демонструє певну позицію. Зміст питань є напрочуд важливим, оскільки саме вони повинні сприяти виробленню в студентів критичного мислення. Досить вагомим є і те, як саме воно формулюється. Зокрема, науковці пропонують обов'язково після ставлення запитання дати час на його обмірковування, оскільки не всі студенти можуть миттєво відповісти. Важливим

також є завдання, для вирішення яких пропонують об'єднати студентів у пари, щоб обговорити відповіді перед їх оголошенням. Також необхідно під час формулювання питань використовувати такі конструкції: «Яка у Вас думка щодо...?», «Цікаво...», «Хто може висловити власну точку зору щодо...?», «Хто погоджується із думкою... Чому?», «Хто підтримує думку ...? Чому?», «Як би ви відреагували, якби дізналися, що...?», «Що б відбулося, якби ...?», «Що, якби ми поєднали ідею Олени з ідеєю Марії?» тощо. Запитувати рекомендується всіх учнів, однак необхідно продовжувати питати інших, коли хтось не виявляє бажання відповідати [2, с. 19]. Завданням викладача є моделювання процесу мислення та підтримка студентів тоді, коли вони її потребують.

Важливою складовою частиною другої стадії розвитку критичного мислення є організація навчальної діяльності таким чином, щоб студенти не лише продукували ідеї, але й навчилися працювати в парах, обмінюватися думками, виокремлювали тези, наводили аргументи, знаходили власні рішення на певні проблеми, уміли аналізувати особистий досвід, приймати обдумані рішення, робити висновки.

Третя стадія – «рефлексія» («консолідація») – розмірковування. Студенти повинні сформулювати власне ставлення до тих завдань, які були поставлені на початку заняття. Відбувається переосмислення особистих уявлень. Студенти повинні збагнути, що саме їм вдалося засвоїти нового, чи змінилися їхні переконання до і після заняття, чи, можливо, зміцніли. Будь-яка відповідь мусить бути підкріплена відповідними тезами та аргументами. Ця фаза має на меті «узагальнити основні ідеї; інтерпретувати визначені ідеї; обмінятися думками; виявити особисте ставлення; апробувати ці ідеї; оцінити, як йде процес навчання; задати додаткові запитання» [2, с. 15]. Ефективним буде, наприклад, завдання «Закінчіть речення». Студентам можна видати картки із завданням завершити речення: «Тема сьогоднішнього заняття важлива, бо ...», «Сьогодні я збагнув (збагнула), що...», «Мені на занятті було цікаво тому, що...», «Мені було складно, оскільки...», «Я досяг успіху тому, що...», «Я хотів би, щоб...» тощо. Також корисним буде завдання «Твір-п'ятихвилинка», де учні мають написати есе, в якому зафіксувати узагальнені власні думки та аргументи.

Важливою є фінальна підсумкова частина заняття, оскільки студенти повинні не тільки підсумувати вивчене, але й проаналізувати власну навчальну діяльність, збагнути можливі застосу-

вання здобутих на занятті вмінь та навичок, сформулювати свою позицію, висловлювати особисту думку щодо різноманітних ситуацій та питань, які ставилися на занятті.

Висновки. Отже, сучасність ставить вимогу педагогам реалізувати новітні підходи та методи підготовки майбутніх працівників. Із метою ефективного формування навичок професійного мовлення студентам необхідно збагачувати свій активний запас лексики, виробляти стійкі вміння мовленнєвого самоконтролю та самоаналізу, формувати критичне мислення. Технологія розвитку критичного мислення є засобом формування вмінь працювати з інформацією, вміння знаходити її, аналізувати, синтезувати, висувати гіпотези, робити свідомий вибір та вміти обґрунтувати його; орієнтуватися не так на запам'ятовування матеріалу, як на постановку проблеми та пошук її вирішення; знаходити докази, накопичувати знання та розширювати світогляд, навчитися думати позитивно й активно тощо. Застосовуючи технологію розвитку критичного мислення на заняттях з української мови, використовуємо методи і прийоми, необхідні не тільки в навчанні, але й у повсякденному житті. Зокрема, студентів

необхідно залучати до висловлення різних думок, поглядів щодо будь-якої навчальної, наукової чи суспільної проблеми, привчаючи їх до вміння приймати власні рішення. Ключовими завданнями для викладача є забезпечення позитивного мікроклімату в аудиторії, заохочення студентів до активного обговорення проблемних питань (це дасть змогу студентам висловлювати власні думки та акумулювати ідеї, не боячись критичних зауважень), націлювання студентів на слухання своїх колег та ввічливе дискутування, толерантне відстоювання власної думки.

Критичне мислення є багатоаспектним та системним процесом навчання, який характеризується чіткою структурованістю та дозволить студентам сформувати власний стиль мислення, що допоможе навчитися аналізувати різноманітні проблеми та знаходити шляхи їх вирішення в будь-якій сфері життя, бо спрямоване на підготовку особистості, яка здатна брати участь у розв'язанні актуальних проблем.

Перспективи дослідження полягають у подальшому вивченні особливостей формування мовленнєвої компетентності студентів за допомогою технології розвитку критичного мислення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Декарт Р. Міркування про метод (щоб правильно спрямувати свій розум і відшукати істину в науках). *Психологія і суспільство*. 2015. № 2. С. 37–46.
2. Кроуфорд А., Саул В., Метьюз С., Макінстер Д. Технології розвитку критичного мислення учнів / пер. з англ.; за наук. ред. О.І. Пометун. Київ: Вид-во «Плеяди», 2006. 220 с.
3. Пометун О.І. Критичне мислення як педагогічний феномен. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 2. С. 89–98.
4. Терно С. Критичне мислення – сучасний вимір суспільствознавчої освіти. Запоріжжя: Просвіта, 2009. 268 с.
5. Юрчак Г. Формування мовленнєвої компетентності студентів-медиків на занятті з «Української мови (за професійним спрямуванням)». *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки*. 2019. Вип. 35. С. 163–174.
6. Pintrich P. R. The Role of Metacognitive Knowledge in Learning, Teaching, and Assessing. *Theory Into Practice*. 2002. Vol. 41. Issue 4. P. 219–225.
7. Freeley, A., Steinberg D. *Argumentation and Debate: Critical Thinking for Reasoned Decision Making*. 12th ed. Belmont, CA: Wadsworth, 2009. 531 p.